

MAGDALENA KOSNO

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Institute of Psychology, Jagiellonian University, Kraków

Recenzja: Sam Goldstein, Jack A. Naglieri (red.) (2014), *Handbook of Executive Functioning*. New York: Springer

Książka Sama Goldsteina i Jacka Naglieriego stanowi obszerne opracowanie zagadnienia funkcji zarządzających (*executive functions*). Redaktorzy polecają tę pozycję psychologom, neuropsychologom, kognitywistom oraz psychiatrom zainteresowanym rozwojem, zaburzeniami, pomiarem oraz treningiem funkcji zarządzających u dzieci i dorosłych.

Sam Goldstein jest profesorem psychologii na George Mason University oraz University of Utah School of Medicine. Zajmuje się psychologią edukacji, psychologią rozwojową oraz neuropsychologią. Jest redaktorem naczelnym czasopisma *Journal of Attention Disorders*. Jack Naglieri jest profesorem psychologii na University of Virginia oraz George Mason University. Zajmuje się inteligencją, deficytami poznawczymi oraz diagnozą zaburzeń emocjonalnych. Wraz z Samem Goldsteinem jest autorem kwestionariusza do pomiaru funkcji zarządzających Comprehensive Executive Function Inventory.

Redaktorzy podjęli się próby opisu zjawiska funkcji zarządzających, praktycznych implikacji badań nad funkcjami zarządzającymi oraz prezentację licznych narzędzi do ich pomiaru. Książka składa się z trzech części i liczy 29 rozdziałów, napisanych przez 52 autorów, w tym przez takich znanych badaczy, jak Russell Barkley, Peg Dawson, Gerard Gioia, Richard Guare, Peter Isquith, Lynn Meltzer czy Marilyn Welsh.

Pierwsza część recenzowanej pozycji poświęcona jest konceptualizacji pojęcia funkcji zarządzających. Autorzy odwołują się tu do historii badań nad funkcjami zarządzającymi oraz rozważają różne definicje terminu funkcji zarządzających. Przywołują i analizują ponad

30 definicji tego pojęcia, zarówno klasycznych K. Pribrama czy A. Łurii, jak i bardziej współczesnych R. Barkleya czy P. Dawsona i R. Guare'a. Skrótowo przedstawiają również różne modele funkcji zarządzających, takie jak: model procesów automatycznych i kontrolnych (Schiffrin, Schneider, 1977), model kontroli poznawczej (Posner, Snyder, 1975), model zarządzającego systemu uwagi (Shallice, 2002) czy pamięci roboczej (Baddeley, Della Sala, Robbins, 1996). W tej części opisano także zmiany rozwojowe funkcji zarządzających, szerzej prezentując badania nad rozwojem gorącego (*hot*) i zimnego (*cool*) aspektu funkcji zarządzających. Choć niewiele jest badań poświęconych aspektom funkcji zarządzających, to dotychczasowe analizy neuropsychologiczne oraz rozwojowe pokazują, że są to dwa systemy. Aspekt gorący łączy się z rozwiązywaniem problemów aktywujących afekt i motywację, zimny zaangażowany jest w rozwiązywanie problemów abstrakcyjnych, oderwanych od obecnego kontekstu życiowego osoby. Autorzy przywołują badania pokazujące, że aspekt zimny rozwija się wcześniej niż gorący.

W rozdziale poświęconym psychofizjologicznym korelatom funkcji zarządzających scharakteryzowano różne komponenty funkcji zarządzających, takie jak: planowanie, fluencja słowna, pamięć robocza, hamowanie reakcji, przerzutność. Podjęto również próbę syntezy licznych doniesień z badań dotyczących neurologicznego podłoża komponentów funkcji zarządzających, a także znaczenia uszkodzeń kory czołowej i przedczołowej dla wyższych procesów poznawczych.

Druga część zatytułowana *Praktyczne implikacje badań nad funkcjami zarządzającymi*

mi przedstawia rolę deficytów funkcji zarządzających w takich zaburzeniach, jak autyzm, ADHD czy zaburzenia eksternalizacyjne i internalizacyjne. Liczne badania pokazują, że w zaburzeniach tych obserwujemy również dysfunkcje takich komponentów funkcji zarządzających, jak hamowanie, pamięć operacyjna czy przerzutność uwagi. Autorzy poświęcają też rozdział dysfunkcjom funkcji zarządzających w wieku senioralnym, ukazując, że pogorszenie w zakresie różnych funkcji zarządzających może być mediatorem pogorszenia ogólnych sprawności poznawczych w tym wieku. Autorzy wskazują na znaczenie prowadzenia badań nad deficytami funkcji zarządzających obserwowanych w różnych zaburzeniach w opracowaniu skutecznych form terapii i treningów dla dzieci i dorosłych.

Cecil R. Reynolds i Arthur MacNeill Horton Jr prezentują również zmiany wprowadzone do systemu klasyfikacji zaburzeń DSM-5, które uwzględniły doniesienia z neuropsychologicznych badań nad deficytami funkcji zarządzających także w takich zaburzeniach, jak: ośpienie, traumatyczne urazy mózgu, zaburzenia osobowości, uzależnienie od substancji psychoaktywnych, stwardnienie rozsiane, schizofrenia czy choroba Korsakowa.

Trzecia część książki zawiera charakterystykę różnych narzędzi mierzących funkcje zarządzające. Część ta składa się z 12 rozdziałów i stanowi najobszerniejszy fragment książki. Redaktorzy zaprosili wielu autorów różnych narzędzi mierzących funkcje zarządzające do zaprezentowania ich na łamach książki. Scharakteryzowano takie testy, jak: The Cambridge Neuropsychological Test Automated Battery, Cognitive Assessment System, Test of Verbal Conceptualization and Fluency (TVCF), Delis-Kaplan Executive Functions System (D-KEFS), Behavior Assessment System for Children (BASC), Tasks of Executive Control (TEC), Executive Functioning Using Tasks of Executive Control. Zaprezentowano również wiele narzędzi kwestionariuszowych: Comprehensive Executive Function Inventory (CEFI), Barkley Deficits in Executive Functioning Scales, Behavior Rating Inventory of Executive Function

(BRIEF), Children Executive Functioning Inventory (CHEXI), Delis-Rating of Executive Functions (D-REF). Narzędzia opisano bardzo szczegółowo, podając ich teoretyczne źródła, charakterystykę zadań, proces standaryzacji i normalizacji, właściwości psychometryczne, system interpretacji wyników oraz przykładowe badania z ich użyciem.

Ostatnia część dotyczy treningów różnych komponentów funkcji zarządzających dla dzieci i młodzieży w kontekście edukacji. Autorzy zaznaczają, że programy wspierania rozwoju funkcji zarządzających dopiero powstają, a ich skuteczność musi być weryfikowana w badaniach, niemniej wypracowano już pewne treningi skutecznie poprawiające funkcjonowanie poznawcze. Peg Dawson i Richard Guare podkreślają znaczenie funkcji zarządzających dla funkcjonowania uczniów w szkole, zarówno nabywania wiedzy i umiejętności, jak i angażowania się w społeczne interakcje z rówieśnikami i nauczycielami. Ważne jest także organizowanie lekcji, aby stymulować rozwój poszczególnych komponentów funkcji zarządzających: planowania, pamięci roboczej, hamowania czy przerzutności uwagi. Rozwój funkcji zarządzających można również stymulować przez programy uczące używania strategii, metapoznawczych umiejętności czy rozwiązywania problemów. Peter C. Entwistle i Charles Shinaver prezentują trening pamięci operacyjnej (*Cogmed Working-Memory Training*), który okazał się skutecznym sposobem wspierania i wzmacniania rozwoju zarówno wzrokowo-przestrzennej, jak i werbalnej pamięci operacyjnej oraz uwagi u dzieci w wieku szkolnym. Autorzy przedstawiają też wyniki badań pokazujących, że trening pamięci roboczej wpływa na poprawę umiejętności akademickich. W rozdziale kończącym tę część książki Kathleen Kryza prezentuje praktyczne wskazówki, które pomagają wspierać rozwój funkcji zarządzających u dzieci na różnym etapie edukacji.

Podsumowując, książka stanowi godne polecenia, obszerne opracowanie intensywnie eksplorowanego w psychologii zagadnienia funkcji zarządzających. Autorzy opisują liczne teorie i badania, zarówno klasyczne,

jak i współczesne, ukazując to, co już wiemy o rozwoju i zaburzeniach funkcji zarządzających, jak również przedstawiają kierunki przyszłych badań w tym zakresie. Treści są ujmowane w sposób przystępny, czytelny i zwięzły, pomimo licznie podejmowanych tematów i przywoływanych badań. Książka może być też użyteczna dla osób poszukujących narzędzi do badania funkcji zarządzających, a także psychologów edukacji interesujących się wspieraniem funkcjonowania uczniów w klasie.

Podręcznik Sama Goldsteina i Jacka Naglieriego stanowi bardzo dobre, wyczerpujące opracowanie zagadnienia funkcji zarządzających, które pojawiło się w ostatnich latach. Spójność pozycji, przystępny język sprawiają, że można go polecić studentom psychologii. Szeroki zakres tematów opracowywanych przez światowej sławy badaczy funkcji zarządzających pozwala przypuszczać, że książka ta zainteresuje badaczy różnych dziedzin psychologii i neuronauki oraz przysłuży im się w pracy.

BIBLIOGRAFIA

- Baddeley A., Della Sala S., Robbins T.W. (1996), Working memory and executive control [and Discussion]. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 351, 1346, 1397–1404.
- Posner M.I., Snyder C.R. (2004), Attention and Cognitive Control [w:] D.A. Balotai, E.J. Marsh (red.), *Cognitive psychology: Key readings in Cognition*, 205–223, New York: Psychology Press.
- Shallice T. (2002), Fractionation of the supervisory system [w:] D.T. Stussi, R.T. Knight (red.), *Principles of frontal lobe function*, 261–277, New York: Oxford University Press.
- Shiffrin R.M., Schneider W. (1977), Controlled and automatic human information processing: II. Perceptual learning, automatic attending and a general theory. *Psychological review*, 84, 2, 127–190.